IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 24. Issue 01. Oktabr, 2026

DAVLAT CHEGARASINI QO‘RIQLASHNING HUQUQIY ASOSLARI

Nuraliyev Abror Jumanazar o'g'li
Mustaqil izlanuvch
https://doi.org/10.5281/zenodo.23118781

Annototsiya: Mazkur maqolada O‘zbekiston Respublikasining Davlat chegarasini qo‘riqlashning konstitutsiyaviy, ma’muriy-huquqiy va xalqaro-huquqiy asoslari tizimli ravishda tahlil qilinadi. Tadqiqotda davlat chegarasining huquqiy maqomi, uni belgilash va o‘zgartirish prinsiplari, chegarani qo‘riqlash va himoya qilish subyektlari, chegara rejimi, chegara zonasi va o‘tkazish punktlarining huquqiy maqomi hamda davlat chegarasini buzganlik uchun javobgarlik masalalariga e’tibor qaratilgan. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, “O‘zbekiston Respublikasining Davlat chegarasi to‘g‘risida”gi O‘RQ-868-son Qonuni, Vazirlar Mahkamasining 700-son qarori hamda xalqaro huquqning tegishli normalari tahlil qilingan. Tadqiqot natijasida davlat chegarasini qo‘riqlash faqat harbiy yoki kuch ishlatish faoliyati emas, balki huquqiy, tashkiliy, nazorat, tezkor-qidiruv va rejimli tadbirlarning kompleks tizimi ekanligi asoslangan. Zamonaviy sharoitda chegara xavfsizligini ta’minlashda qonuniylik, inson huquqlariga rioya qilish, idoralararo hamkorlik va qo‘shni davlatlar bilan xalqaro-huquqiy hamkorlikning ahamiyati yoritilgan.

Kalit so‘zlar: davlat chegarasi, chegara xavfsizligi, davlat chegarasini qo‘riqlash, chegara rejimi, chegara zonasi, Davlat xavfsizlik xizmati, Chegara qo‘shinlari, chegara nazorati, o‘tkazish punkti, milliy xavfsizlik, xalqaro huquq, suverenitet.

Аннотация: В статье системно анализируются конституционно-правовые, административно-правовые и международно-правовые основы охраны Государственной границы Республики Узбекистан. Рассматриваются правовой статус государственной границы, принципы её установления и изменения, субъекты охраны и защиты границы, режим государственной границы, правовой статус пограничной зоны и пунктов пропуска, а также вопросы ответственности за нарушения пограничного законодательства. Исследованы Конституция Республики Узбекистан, Закон Республики Узбекистан № ЗРУ-868 «О Государственной границе», постановление Кабинета Министров № 700, а также соответствующие нормы международного права. Обосновывается, что охрана государственной границы представляет собой не только военную деятельность, но и комплекс правовых, организационных, контрольных, оперативно-розыскных и режимных мероприятий. Особое внимание уделено вопросам законности, соблюдения прав человека, межведомственного взаимодействия и международного сотрудничества с сопредельными государствами.

Ключевые слова: государственная граница, пограничная безопасность, охрана государственной границы, пограничный режим, пограничная зона, Служба государственной безопасности, Пограничные войска, пограничный контроль, пункт пропуска, национальная безопасность, международное право, суверенитет.

Abstract: The article systematically examines the constitutional, administrative and international legal foundations of protecting the State Border of the Republic of Uzbekistan. Particular attention is paid to the legal status of the state border, principles governing its establishment and alteration, competent authorities responsible for border protection, the state border regime, the legal status of border zones and checkpoints, and liability for violations of border legislation. The Constitution of the Republic of Uzbekistan, Law No. O‘RQ-868 “On the State Border of the Republic of Uzbekistan,” Resolution No. 700 of the Cabinet of Ministers, and relevant international legal instruments are analyzed. The study demonstrates that state border protection is not limited to military measures but constitutes a comprehensive system of legal, organizational, control, operational-search and regime measures. The article emphasizes the importance of legality, respect for human rights, interagency cooperation and international cooperation with neighboring states in ensuring effective border security.

Keywords: state border, border security, border protection, border regime, border zone, State Security Service, Border Troops, border control, checkpoint, national security, international law, sovereignty.

Kirish

Davlat hududi va uning chegaralarining daxlsizligi har qanday suveren davlatning fundamental huquqiy belgilaridan biridir. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 3-moddasida O‘zbekistonning davlat chegarasi va hududi daxlsiz hamda bo‘linmas ekanligi belgilangan. Konstitutsiya, shuningdek, O‘zbekiston tashqi siyosatining asosiy prinsiplarini davlatlarning suveren tengligi, chegaralarning buzilmasligi, hududiy yaxlitlik va nizolarni tinch yo‘l bilan hal etish kabi xalqaro huquqning fundamental qoidalari bilan bog‘laydi [1].

Davlat chegarasini qo‘riqlash masalasi O‘zbekiston uchun geografik va geosiyosiy jihatdan ham muhimdir. O‘zbekiston Markaziy Osiyoning markazida joylashgan bo‘lib, Qozog‘iston, Qirg‘iziston, Tojikiston, Turkmaniston va Afg‘oniston bilan chegaradosh. O‘zbekiston davlat chegarasining umumiy uzunligi qariyb 7 ming kilometrni tashkil etishi xalqaro huquq va milliy qonunchilik doirasida chegarani samarali muhofaza qilishning tashkiliy-huquqiy mexanizmlarini shakllantirish zaruratini oshiradi [2].

Davlat chegarasini qo‘riqlashning zamonaviy huquqiy modeli 2023-yilda yangi “O‘zbekiston Respublikasining Davlat chegarasi to‘g‘risida”gi O‘RQ-868-son Qonunning qabul qilinishi bilan yanada takomillashtirildi. Mazkur qonunning maqsadi davlat chegarasini belgilash, o‘zgartirish, qo‘riqlash va himoya qilish sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat. Qonunda davlat chegarasi, chegara rejimi, chegara zonasi, o‘tkazish punktlari va chegarani qo‘riqlashga oid boshqa asosiy tushunchalar huquqiy jihatdan aniqlashtirilgan [3].

Mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, davlat chegarasi xavfsizligi bugungi kunda noqonuniy chegarani kesib o‘tish, noqonuniy migratsiya, transmilliy uyushgan jinoyatchilik, kontrabanda, odam savdosi va boshqa xavf-xatarlarning oldini olish bilan uzviy bog‘liq. Shu bilan birga, chegara nazorati inson huquqlari va qonuniylik talablariga muvofiq amalga oshirilishi lozim.

Metodologiya

Tadqiqotning metodologik asosini normativ-huquqiy tahlil, tizimli yondashuv, qiyosiy-huquqiy tahlil, formal-yuridik metod, tarixiy-huquqiy yondashuv va xalqaro-huquqiy normalarni sharhlash usullari tashkil etdi.

Tadqiqotning asosiy manbalari sifatida O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, 2023-yil 13-sentabrdagi O‘RQ-868-son “O‘zbekiston Respublikasining Davlat chegarasi to‘g‘risida”gi Qonun, 2024-yil 24-oktabrdagi 700-son Vazirlar Mahkamasi qarori bilan tasdiqlangan nizomlar, xalqaro huquqning tegishli universal hujjatlari va xalqaro huquq bo‘yicha ilmiy adabiyotlardan foydalanildi [1; 3; 4].

Metodologik jihatdan davlat chegarasini qo‘riqlash tushunchasi uch asosiy darajada ko‘rib chiqildi. Birinchidan, konstitutsiyaviy darajada davlat hududi va chegarasining daxlsizligi tahlil qilindi. Ikkinchidan, milliy qonunchilik darajasida chegara rejimi, chegara zonasi, o‘tkazish punktlari va vakolatli davlat organlarining faoliyati o‘rganildi. Uchinchidan, xalqaro huquq darajasida davlat suvereniteti, hududiy yaxlitlik, davlatlar o‘rtasidagi chegaralarning daxlsizligi va davlatlarning xalqaro majburiyatlari ko‘rib chiqildi.

Xalqaro huquq nazariyasida hudud davlatning mavjudligi va suveren yurisdiksiyasining muhim moddiy asoslaridan biri sifatida qaraladi. J. Crawford davlat hududi, suverenitet va yurisdiksiya o‘rtasidagi huquqiy munosabatlarni davlatning hududiy vakolatlari bilan bog‘laydi [5, 191–200-b.]. I. Brownlie ham davlat hududi va hududiy suverenitet masalalarini xalqaro huquqning markaziy institutlaridan biri sifatida ko‘rib chiqadi [6, 203–245-b.].

Natijalar

Tadqiqot natijalari O‘zbekistonda davlat chegarasini qo‘riqlashning huquqiy asoslari ko‘p bosqichli va kompleks xarakterga ega ekanligini ko‘rsatadi.

Birinchi navbatda, davlat chegarasining konstitutsiyaviy maqomi alohida ahamiyatga ega. Konstitutsiyada davlat chegarasi va hududining daxlsizligi mustahkamlanganligi chegarani qo‘riqlashning eng yuqori darajadagi huquqiy asosini tashkil etadi. Bu norma davlat organlari faoliyatining nafaqat ichki qonunchilik, balki davlat suverenitetini ta’minlash prinsipiga asoslanishini anglatadi [1].

Ikkinchi muhim huquqiy manba — O‘RQ-868-son Qonundir. Ushbu qonunning 1-moddasiga ko‘ra, davlat chegarasini belgilash, o‘zgartirish, qo‘riqlash va himoya qilish bilan bog‘liq munosabatlarni tartibga solish qonunning asosiy maqsadi hisoblanadi. Qonunning 3-moddasida davlat chegarasi O‘zbekiston Respublikasi hududi doirasini quruqlikni, suvni, yer qa’rini va samoviy hududni belgilovchi chiziq hamda shu chiziq bo‘ylab o‘tuvchi vertikal sath sifatida ta’riflangan [3].

Mazkur ta’rif davlat chegarasining faqat yer ustidagi chiziqdan iborat emasligini ko‘rsatadi. U hududning turli tabiiy va huquqiy makonlarini qamrab oladi. Shu sababli davlat chegarasini qo‘riqlash ham quruqlikdagi hududlar bilan cheklanib qolmaydi, balki suv, havo va boshqa tegishli makonlarda davlat suverenitetini ta’minlashni nazarda tutadi.

Uchinchi muhim jihat — davlat chegarasini qo‘riqlash tushunchasining o‘zidir. O‘RQ-868-son Qonunda davlat chegarasini qo‘riqlash jangovar-xizmat, tezkor-xizmat, nazorat, tezkor-qidiruv va rejimli tadbirlar majmui sifatida belgilangan [3].

Shundan kelib chiqib, davlat chegarasini qo‘riqlashni faqat harbiy faoliyat sifatida talqin qilish ilmiy va huquqiy jihatdan to‘liq emas. Uning tarkibida huquqni muhofaza qilish, nazorat, profilaktika, tezkor-qidiruv va ma’muriy-rejim faoliyati ham mavjud.

To‘rtinchi muhim natija shundan iboratki, davlat chegarasi rejimi alohida huquqiy institut sifatida shakllangan. 2024-yil 24-oktabrdagi 700-son Vazirlar Mahkamasi qarori bilan O‘zbekiston Respublikasining Davlat chegarasi rejimi va O‘zbekiston Respublikasi hududida chegara rejimi to‘g‘risidagi nizomlar tasdiqlangan [4].

Davlat chegarasi rejimi davlat chegarasini jihozlash, uning shaxslar va transport vositalari tomonidan kesib o‘tilishi, tovarlar olib o‘tilishi, chegara nazoratini amalga oshirish, iqtisodiy va boshqa faoliyatni tashkil etish hamda chegaraviy nizolarni hal qilish bilan bog‘liq qoidalarni o‘z ichiga oladi [4].

Beshinchi natija — chegara zonasining huquqiy rejimi alohida tartibga solinganidir. 700-son qaror bilan tasdiqlangan nizomda chegara zonasiga kirish, undan chiqish, unda bo‘lish, harakatlanish va xo‘jalik faoliyatini amalga oshirishning maxsus qoidalari belgilangan. Mazkur hududda rejimga rioya etilishi ustidan nazorat qilish ichki ishlar organlari hamda Davlat xavfsizlik xizmati Chegara qo‘shinlarining vakolatlari doirasida amalga oshiriladi [4].

Oltinchi natija — davlat chegarasini kesib o‘tishning huquqiy tartibi aniq belgilangan. Amaldagi tartibga ko‘ra, davlat chegarasi, qoida tariqasida, xalqaro avtomobil va temir yo‘l yo‘llari, daryo qatnovi yo‘llari, xalqaro aeroportlar va qonunchilikda belgilangan boshqa o‘tkazish punktlari orqali kesib o‘tiladi [7].

O‘tkazish punktlaridan tashqarida davlat chegarasini kesib o‘tish umumiy qoida emas. Bunday holatlarga faqat qonunchilik yoki O‘zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalarida nazarda tutilgan hollarda yo‘l qo‘yiladi [4].

Yettinchi natija — davlat chegarasini qo‘riqlash xalqaro huquq bilan bevosita bog‘liq. O‘zbekiston Konstitutsiyasi davlatlarning suveren tengligi, chegaralarning buzilmasligi, hududiy yaxlitlik, kuch ishlatmaslik va nizolarni tinch yo‘l bilan hal qilish prinsiplarini e’tirof etadi [1].

Xalqaro huquq doktrinasida davlat hududi ustidan suverenitet davlatning o‘z hududida yurisdiksiyasini amalga oshirishining huquqiy asosi hisoblanadi. Crawford davlat hududini davlat suvereniteti va yurisdiksiyasi amalga oshiriladigan asosiy makon sifatida tavsiflaydi [5, 191–200-b.]. Brownlie tomonidan ham davlat hududi va hududiy suverenitet xalqaro huquqning fundamental institutlari qatorida tahlil qilingan [6, 203–245-b.].

Tahlil va muhokama

Davlat chegarasini qo‘riqlashning huquqiy mexanizmini tahlil qilishda, avvalo, “qo‘riqlash” va “himoya qilish” tushunchalarining o‘zaro nisbatiga e’tibor berish lozim. Amaldagi qonunchilikda bu tushunchalar bir-birini to‘ldiruvchi, biroq mazmunan farqlanuvchi huquqiy institutlar sifatida namoyon bo‘ladi. Qo‘riqlash davlat chegarasida belgilangan tartibni ta’minlash, huquqbuzarliklarning oldini olish va aniqlash bilan bog‘liq faoliyatni qamrab olsa, himoya davlat suvereniteti va hududiy yaxlitligiga tajovuzlarning oldini olishga qaratilgan kengroq tizimni anglatadi.

O‘zbekiston qonunchiligida mazkur faoliyatning vakolatli subyekti sifatida Davlat xavfsizlik xizmati Chegara qo‘shinlarining o‘rni alohida ko‘rsatilgan. 700-son qaror bilan tasdiqlangan nizomda Chegara qo‘shinlarining chegara mintaqasida va qonunchilikda

belgilangan hollarda undan tashqarida jangovar-xizmat hamda tezkor faoliyatni amalga oshirishi nazarda tutilgan [4].

Chegara xavfsizligining samaradorligi faqat bitta davlat organining faoliyatiga bog‘liq emas. Chegara hududida ichki ishlar, bojxona, mudofaa, favqulodda vaziyatlar, prokuratura va boshqa vakolatli organlarning o‘z vakolatlari doirasidagi hamkorligi muhim ahamiyatga ega. 2024-yilgi normativ tartibga solishda ham chegara zonasidagi rejimni ta’minlashda bir nechta davlat organlarining vakolatlari belgilangan [4].

Davlat chegarasini qo‘riqlashda inson huquqlari masalasi ham muhimdir. Chegara nazorati davlat xavfsizligi manfaatlari bilan shaxsning huquq va erkinliklari o‘rtasida qonuniy muvozanatni ta’minlashi kerak. O‘zbekiston Konstitutsiyasida inson huquq va erkinliklari xalqaro huquqning umume’tirof etilgan normalari hamda Konstitutsiya asosida e’tirof etilishi va kafolatlanishi belgilangan [1].

Xalqaro huquqda davlatning chegaralarini himoya qilish vakolati boshqa davlatlarning suverenitetini hurmat qilish prinsipi bilan uyg‘unlashadi. BMT Nizomining 2-moddasi davlatlarning hududiy yaxlitligi va siyosiy mustaqilligiga qarshi kuch ishlatishni taqiqlovchi umumiy prinsiplarni mustahkamlaydi [8]. Davlat chegaralarining daxlsizligi xalqaro huquqning hududiy suverenitetga oid umumiy qoidalari bilan chambarchas bog‘liq.

O‘zbekistonning xalqaro-huquqiy majburiyatlari ham davlat chegarasini qo‘riqlash milliy qonunchilik bilan cheklanmasligini ko‘rsatadi. “Davlat chegarasi to‘g‘risida”gi Qonunning 2-moddasida agar O‘zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomasida milliy qonunchilikdagidan boshqacha qoida belgilangan bo‘lsa, xalqaro shartnoma qoidalari qo‘llanishi nazarda tutilgan [3].

Bu qoida xalqaro huquq va milliy huquq o‘rtasidagi o‘zaro aloqaning amaliy ko‘rinishidir. Ayniqsa, davlat chegaralarini delimitatsiya qilish, demarkatsiya qilish, chegaradan o‘tish, transchegaraviy suv resurslaridan foydalanish va chegara hodisalarini hal qilishda ikki tomonlama va ko‘p tomonlama xalqaro bitimlarning ahamiyati katta.

Davlat chegaralarini belgilash jarayonida delimitatsiya va demarkatsiya tushunchalari alohida o‘rin tutadi. Delimitatsiya davlat chegarasi chizig‘ini xalqaro shartnoma va xaritalarda aniqlashni, demarkatsiya esa mazkur chiziqni joyning o‘zida chegara belgilari orqali belgilashni anglatadi [2]. O‘zbekiston qonunchiligi ham davlat chegarasini belgilash va o‘zgartirish masalalarini xalqaro shartnomalar bilan bog‘laydi [3].

Davlat chegarasini qo‘riqlashning yana bir muhim yo‘nalishi — noqonuniy migratsiya va transmilliy jinoyatchilikka qarshi kurashishdir. Chegara rejimining aniq belgilanishi shaxslarning davlat hududiga qonuniy kirishi va undan qonuniy chiqishini ta’minlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, qonuniy migratsiya va xalqaro harakatlanish uchun belgilangan tartiblarning soddalashtirilishi davlat xavfsizligi va iqtisodiy aloqalar manfaatlari o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlashga yordam beradi.

2019-yilda O‘zbekistonda davlat chegarasini qo‘riqlash tizimini takomillashtirish masalalari davlat siyosati darajasida muhokama qilingan. Rasmiy ma’lumotlarda zamonaviy tahdidlar sharoitida chegara xavfsizligini mustahkamlash, chegara idoralari o‘rtasidagi xalqaro hamkorlikni rivojlantirish va qo‘shni davlatlar bilan chegaraoldi hamkorligini kuchaytirish vazifalari qayd etilgan [9].

Huquqiy nuqtayi nazardan, zamonaviy chegara xavfsizligi modelining asosiy afzalligi shundaki, u xavfsizlik choralarini aniq huquqiy vakolatlar bilan bog‘laydi. Davlat organlari

tomonidan chegara hududida amalga oshiriladigan har qanday cheklov yoki nazorat tadbiri qonuniy asosga ega bo‘lishi kerak. Bu huquqiy davlat prinsipining muhim talabidir.

Shuningdek, davlat chegarasini qo‘riqlashda texnologik vositalardan foydalanishning huquqiy asoslari ham kelgusida yanada takomillashtirilishi zarur. Elektron ma’lumotlar bazalari, avtomatlashtirilgan nazorat, biometrik identifikatsiya, videokuzatuv va boshqa texnologiyalar chegara nazoratining samaradorligini oshirishi mumkin. Biroq bunday vositalardan foydalanish shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish, qonuniylik va inson huquqlariga rioya qilishning tegishli kafolatlari bilan uyg‘unlashishi lozim.

Xalqaro huquqda davlat chegarasi va insonning harakatlanish erkinligi o‘rtasidagi muvozanat ham muhim hisoblanadi. Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro paktning 12-moddasi shaxsning mamlakatni tark etish huquqini e’tirof etadi, biroq qonunda nazarda tutilgan va davlat xavfsizligi, jamoat tartibi yoki boshqa qonuniy manfaatlarni himoya qilish uchun zarur bo‘lgan ayrim cheklovlarga imkon beradi [10]. Demak, chegara nazorati inson huquqlarini inkor etuvchi emas, balki qonuniy, zarur va mutanosib tartibda amalga oshiriladigan davlat vakolati sifatida qaralishi kerak.

O‘zbekistonning quruqlik bilan o‘ralgan davlat ekanligi sababli dengiz hududlari bo‘yicha xalqaro normalar davlat chegarasini bevosita belgilashning asosiy manbai bo‘lmasa-da, xalqaro huquqning hududiy suverenitet va chegaralarni belgilashga oid umumiy prinsiplari qiyosiy jihatdan muhimdir. BMTning Dengiz huquqi to‘g‘risidagi konvensiyasi davlatning hududiy suvereniteti va xalqaro harakatlanish huquqlari o‘rtasidagi huquqiy muvozanatni namoyon etadi [11].

Shu nuqtayi nazardan, O‘zbekistonning amaldagi qonunchiligidagi davlat chegarasini qo‘riqlash modeli uchta asosiy tamoyilga tayanishi lozim: birinchisi — davlat suverenitetini qat’iy ta’minlash; ikkinchisi — chegara xavfsizligi choralarining qonuniyligi; uchinchisi — xalqaro hamkorlik va inson huquqlariga rioya qilish.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston Respublikasida davlat chegarasini qo‘riqlashning huquqiy asoslari Konstitutsiya, maxsus qonunlar, Vazirlar Mahkamasining normativ-huquqiy hujjatlari va xalqaro shartnomalardan tashkil topgan kompleks tizimdir.

Konstitutsiyaviy darajada O‘zbekiston davlat chegarasi va hududining daxlsizligi kafolatlangan. Mazkur prinsip davlat chegarasini qo‘riqlashning fundamental huquqiy asosini tashkil etadi. Maxsus qonunchilik esa ushbu konstitutsiyaviy prinsipni amaliy mexanizmlar bilan ta’minlaydi.

2023-yildagi O‘RQ-868-son Qonunning qabul qilinishi davlat chegarasining huquqiy maqomini, uni qo‘riqlash va himoya qilish tartibini, chegara rejimini, chegara zonasini, o‘tkazish punktlarini hamda chegara xavfsizligi sohasidagi vakolatlarni yanada tizimlashtirdi. 2024-yildagi 700-son Vazirlar Mahkamasi qarori esa mazkur qonunning amaliy ijrosini ta’minlovchi muhim normativ mexanizmni shakllantirdi [3; 4].

Davlat chegarasini qo‘riqlash zamonaviy sharoitda faqat harbiy yoki jismoniy himoya bilan cheklanmasligi kerak. U huquqiy nazorat, chegara rejimi, o‘tkazish punktlaridagi nazorat, tezkor-qidiruv faoliyati, noqonuniy migratsiyaning oldini olish, kontrabanda va transmilliy

jinoyatchilikka qarshi kurash, xalqaro hamkorlik va chegaraoldi hududlarda qonuniy faoliyatni tartibga solish kabi yo‘nalishlarni qamrab oladi.

Shu bilan birga, chegara xavfsizligini ta’minlashda davlat manfaatlari va inson huquqlarining o‘zaro uyg‘unligini ta’minlash muhimdir. Chegara nazoratining har qanday shakli qonuniylik, zarurat va mutanosiblik prinsiplariga asoslanishi kerak.

Umuman olganda, O‘zbekiston Respublikasida davlat chegarasini qo‘riqlashning amaldagi huquqiy tizimi davlat suvereniteti va hududiy yaxlitligini ta’minlashga, davlat xavfsizligini mustahkamlashga hamda qonuniy xalqaro harakatlanish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishga qaratilgan. Kelgusida ushbu tizimni rivojlantirishda raqamli chegara nazorati, idoralararo axborot almashinuvi, transchegaraviy jinoyatchilikka qarshi xalqaro hamkorlik, chegara xodimlarining huquqiy maqomi va inson huquqlarining zamonaviy kafolatlarini yanada takomillashtirish muhim ilmiy-amaliy yo‘nalishlar bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi. **O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.** Toshkent, 2023. 3-, 17–20-moddalar. Elektron rasmiy nashr.
2. Saidov A.X. **Xalqaro huquq.** Toshkent: Adolat. Davlat hududi, davlat chegarasi va delimitatsiya-demarkatsiya masalalari yoritilgan bo‘limlar, elektron nashr, 2024-yilgi elektron nusxa, tegishli sahifalar.
3. O‘zbekiston Respublikasi. **O‘zbekiston Respublikasining Davlat chegarasi to‘g‘risida**: O‘RQ-868-son Qonun, 13.09.2023. 1–3, 5–27, 46, 52-moddalar. Elektron rasmiy nashr.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. **O‘zbekiston Respublikasi Davlat chegarasiga oid ayrim normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida**: 700-son qaror, 24.10.2024. 1-ilova, 1–65-bandlar; 2-ilova, tegishli bandlar. Elektron rasmiy nashr.
5. Crawford J. **Brownlie’s Principles of Public International Law.** 9th ed. Oxford: Oxford University Press, 2019. Chapter 8, “Forms of governmental authority over territory”, pp. 191–200.
6. Brownlie I. **Brownlie’s Principles of Public International Law.** 8th ed. Oxford: Oxford University Press, 2012. Part III, “Territorial Sovereignty”, pp. 203–254.
7. O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi. **O‘zbekiston Respublikasining Davlat chegarasini kesib o‘tish tartibi.** Elektron huquqiy maslahat materiali. Davlat chegarasini kesib o‘tish, o‘tkazish punktlari va zarur hujjatlar bo‘yicha tegishli bo‘limlar.
8. United Nations. **Charter of the United Nations.** San Francisco, 1945. Article 2, particularly paragraphs 1, 3 and 4. Rasmiy elektron nashr.
9. President of the Republic of Uzbekistan. **System of State Border Protection Improvement Discussed.** 27 August 2019. Davlat chegarasi xavfsizligini takomillashtirish va xalqaro hamkorlik masalalariga oid rasmiy material.
10. United Nations. **International Covenant on Civil and Political Rights.** New York, 1966. Article 12. Shaxsning erkin harakatlanishi va mamlakatni tark etish huquqiga oid norma.
11. United Nations. **United Nations Convention on the Law of the Sea.** Montego Bay, 1982. Part II, Articles 2–3, 17–25. Hududiy suverenitet va chegaraviy suvlar rejimiga oid qoidalar.

12. Blake G.H., Schofield R.N. **Boundaries and State Territory in the Middle East and North Africa.** Middle East & North African Studies Press, 1987. 167 p.; xalqaro chegaralar va davlat hududiga oid bo‘limlar, pp. 5–20, 54–80.
13. Potočný M., Ondřej J. **Mezinárodní právo veřejné: zvláštní část.** 5th amended and extended ed. Praha: C.H. Beck, 2006. 511 p.; davlat hududi va xalqaro suvlar bo‘yicha tegishli material, p. 129.
14. Klučka J. **Medzinárodné právo verejné.** Bratislava: Iura Edition, 2008. 684 p.; davlat hududi va xalqaro-huquqiy yurisdiksiya bo‘yicha tegishli material, p. 271.
15. David V., Sladký P., Zbořil F. **Mezinárodní právo veřejné s kazuistikou.** 1st ed. Příbram: Leges, 2008. 392 p.; davlat hududi va chegaralarga oid material, p. 153.
16. O‘zbekiston Respublikasi. **O‘zbekiston Respublikasining Davlat chegarasi to‘g‘risida**: 820-I-son Qonun, 20.08.1999. Qonun 2023-yilgi O‘RQ-868-son Qonun asosida o‘z kuchini yo‘qotgan; tarixiy-huquqiy qiyoslash uchun davlat chegarasi rejimi, chegarani jihozlash va chegarani kesib o‘tishga oid 8–14-moddalar.
17. O‘zbekiston Respublikasi. **O‘zbekiston Respublikasining Davlat xavfsizlik xizmati to‘g‘risida**gi qonunchilik hujjatlari. Davlat xavfsizligini ta’minlash va vakolatli organlar faoliyatiga oid tegishli normalar.
18. O‘zbekiston Respublikasi. **Jinoyat kodeksi.** Davlat chegarasini qonunga xilof ravishda kesib o‘tish va tegishli jinoyat-huquqiy javobgarlik normalari.